

mного zajedničkog s Wittgensteinovom teorijom *rodovske sličnosti*.

Konferencija je dokazala da je tema jezičnih igara, koliko god se činila uskom, poprilično široka, a izlaganja su prije otvorila nego zaključala temu, ostavljajući prostor za teoretska razmatranja i praktična rješenja, dok je raznolikost pristupa još jednom potvrdila da je ljudski rod svakako *homo ludens*.

Barbara Kryžan Stanojević

Lika i njezina dika

(Marko Čuljat: *Ričnik ličke ikavice*, Lika press, Gospić, 2004., 320 str.)

Pred nama je dijalektalni *Ričnik ličke ikavice* s više od jedanaest tisuća natuknica na dvjesto osamdeset stranica, nastao kao plod dugotrajna rada istaknutog novinara Marka Čuljata, koji predstavlja važan doprinos istraživanju lokalnoga ličkog izričaja. Ličko je područje dosad jedno od dijalektološki slabije istraženih područja, pa je regionalan rječnik iznimno vrijedan lingvistički prinos hrvatskoj dijalektologiji i jezikoslovlju uopće. Posljednjih godina vrijedne su prinose u istraživanju ličkih govora dali Mile Japunčić opisavši govor Svetoga Roka i Jure Karakaš svojim člankom *Govor sela Podlapca*, koji je izišao u zborniku *Lika i Ličani u hrvatskom jezikoslovlju*, u kojem su sabrani radovi sa znanstvenoga skupa održanog prigodom obilježavanja Dana Ante Starčevića, a u

izdanju Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje u Zagrebu. *Ričnik* je nastao na poticaj J. Karakaša i D. Rosandića. Kao spomen na tradicijski život Like vrijedna je knjiga Mare Seselj-Hećimović *Tradicijski život ličkoga sela Ivčević Kosa*. *Ričnik* obuhvaća govore i njihove mijene u vremenskom razdoblju od dvadesetih godina 20. st. do danas.

Marko Čuljat, rodом iz Ričica, stekao je diplomu nastavnika razredne nastave na Pedagoškoj akademiji u Gospiću. Od 1970. bavi se novinarstvom kao TV dopisnik iz Like, zatim novinar pa urednik i direktor *Ličkih novina – Ličkoga vjesnika* te urednik kataloga *Ličkoga likovnog anala* i dopisnik *Večernjega lista Zagreb*. Uredio je dva *Lička kalendara* i književna djela Grge Rupčića, Zorana Kršula i Jure Karakaša, knjigu *Pozdrav iz Gospića* te objavio turistički vodič *Lika priča ljepotom*.

Lički “divan” autor je naučio od bake Kate Ivanušić, rođ. Vrkljan iz Ričica, a informatori su mu bili roditelji Ika, rođ. Ivanušić i Mile Čuljat iz Ričica i Brnčeva, Josipa i Vladimir Rosandić iz Kaniža i Ličkoga Novog i još šezdesetak Ličana. Autorova namjera bila je da sačuva lekseme ličkih štokavskih ikavskih govora od neumitna nestanka i zaborava. Na to ga je, prema kazivanju Grge Rupčića, nagnala knjiga R. Matasovića *Uvod u poredbenu lingvistiku*, u čijem predgovoru piše da lingvisti predviđaju kako će pola od oko šest tisuća jezika, koji se danas govore, izumrijeti do kraja stoljeća. To masovno izumiranje, nazvano “globalnim lingvici-dom”, prisutno je na svim kontinentima.

Građu za *Ričnik* autor je prikupio iz usmenih izvora i iz literature pisaca koji su nje govali “domaći” lički izričaj. Le-

ksičku osebnost *Ričnika* čine riječi nestale iz svakodnevnoga govora, a vezane uz ognjište, volovsku zapregu, vodenicu, narodne običaje, zanate, kućanske poslove oko tkanja, pripremanja hrane, brige za blago, ali i suvremeni izrazi, stilski obojeni leksemi koji daju sliku različitih raspoloženja. Detaljnim opisom običaja u raznim dijelovima Like pružena je građa za etnografska istraživanja. Autor je popisao i urbane lekseme, danas potisnute i zaboravljene, kao i žargonizme koji su iz Gospića dospjeli u brojna sela, ušli u korpus “domaćih” riječi, čineći s njima lički pučki argo.

Knjiga ima petnaest tematskih cjelina. Počinje domoljubnom Pavletićevom pjesmom *Ikavico, naša diko*, koja ponosno slavi ikavski izričaj. Potom slijedi zanimljiv tekst Ante Bežena *Lička ikavica – nesuđeni hrvatski književni jezik*, koji govori o rasprostranjenosti štokavske ikavice, povijesnim i književno-kulturnim razlozima zbog kojih je štokavska ikavica bila potencijalni standardni jezik. Bežen podsjeća da je početkom 19. st. predloženo da se za osnovu hrvatskoga književnog jezika usvoji ikavski izgovor, a zastupnici toga prijedloga bili su Ante Kuzmanić iz Zadra, Šime Starčević iz Like i Ignjat Alojzije Brlić iz Slavonije. Ikavski je izgovor tada imao veći dio hrvatskih narodnih govora, i to: štokavce u Dalmaciji, zapadnoj Hercegovini, Bosni, Lici, Slavoniji, Baranji, Bačkoj, čakavce u Dalmaciji, sjevernom Hrvatskom primorju i dijelu Istre, okolici Ogulina te ponešto u Gorskotom kotaru i Hrvatskom zagorju. Ikavica je, dakle, samo hrvatski oblik koji nemaju ni Srbi, ni Slovenci, ni Bugari, a po kojem je hrvatski jezik prepoznatljiv i samosvojan.

Slijedi *Riječ autora* o nastanku *Ričnika* te zahvale recenzentima. Posebno su navedene *Kratice i odrednice*, *Kratice i oznake jezika* i *Kratice podrijetla riječi* sa širokom paletom deprecijativnih, derogativnih, ekspresivnih, ironičnih, pejorativnih, podrugljivih, vulgarnih i prenesenih značenja leksema iz područja medicine, sporta, veterine, zoologije, žargona.

Brojem natuknica *Ričnik* ide među srednje opsežne rječnike regionalnih govora. Autor je bez znanstvenih pretenzija nastojao zabilježiti oblične i značenjske razlike među leksemima u pojedinačnim govorima i dati im adekvatno tumačenje. *Ričnik* je ustrojen prema zahtjevima suvremene leksikografije. Uz akcentuiranu natuknicu navedeni su gramatički podaci (vrsta, rod, broj, vid, podrijetlo, stilski obilježnost). Značenje natuknice daje se književnim sinonimom ili se opisuje i potkrepljuje rečeničnim, sintaktičkim ili frazeološkim primjerom. Brojni primjeri daju leksemima preciznije i potpunije tumačenje. Stoga *Ričnik* obiluje mnoštvom istoznačnica i bliskoznačnica, fraza i tvorenica rijetkih u drugim krajevima, npr. *mùjsa* ž 1. *hip*. ‘mačka’, *pémac* m ‘nehotična pogreška’, *mùjsnut/i svrš. ekspr. (prez. mùjsnem, gl. prid. trp. mùjsnut)* ‘udariti’ (M. M.), *bàčiti/i se nesvrš. ekspr.* ‘junačiti se kao bak’. Natuknice su napisane podebljano, gramatičke oznake i podrijetlo riječi kurzivom, a značenje običnim slovima. U zagradama se iznose rečenični primjeri kontekstualne potvrde značenja uz naznaku dijalektološkoga izvora. Riječi koje se ne razlikuju od hrvatskoga jezičnog standarda uglavnom se ne bilježe, pa se ne može uvidjeti prostiranje leksema i oblika karakterističnih za južnu, istočnu ili zapadnu štokavštinu.

Autor je zabilježio i pokoji frazem, i to podebljanim slovima, npr. *iz ti stôpa fraz.* v. ödma (*Iz ti stôpa da si pošla po krave, leti, eno i` u ditelini.*), *tičije mliko fraz.* ‘blagodat’, *žiniti na svit fraz.* ‘ugledati svijet, početi živjeti’. Uz imeničke natuknice bilježe se padeži u kojima se javlja kakva fonološka promjena, npr. *băk m* (*gen. jd. băka, vok. jd. băče, nom. mn. băci/ băkovi, dat./lok./instr. mn. băcima/ băkovima*). Uz glagolske natuknice, pisane u infinitivu, navodi se i drugi oblik karakterističan za lički govor, npr. *burgijat/ i nesvrš. tur.* (*prez. burgijam, gl. pril. sad. burgijajuči, gl. im. burgijanje*) ‘bušiti’. Vjerodostojnost podataka uvijek se može provjeriti, jer se uz većinu leksema navodi mjesto gdje su zapisani i knjige iz kojih su uzeti. Rukopis je obogaćen frazama, toponimima, etnicima, kteticima, augmentativima, deminutivima, hipokoristicima, eufemizmima, vulgarizmima uz brojne podatke o ličkim obilježjima, običajima, izričajima, prehrani, spravama i oruđu.

U *Ričniku* se odražavaju ikavsko-ekavsko-jekavska i čakavsko-štokavska jezična križanja na ličkome tlu, povijesno i zemljopisno prouzročena utjecajima talijanskoga, njemačkoga i turskoga, a u novije vrijeme i engleskoga jezika.

Iza *Ričnika* slijede prilozi recenzenata: S. Težaka *Prinos dijalektologiji*, S. Vranić *Građa za istraživanje*, A. Bežena *Dragocjeno rječničko blago* te G. Rupčića *Sudbina riječi*. Dijalektološki je zanimljiv Hrastin članak *O ličkim govorima*, objavljen u *Ličkom kalendaru* 1956., u kojem Hraste ukratko govori o nastanku ličkih štokavskih ikavskih govora, iznoseći njihove osnovne karakteristike. U cijeloj se Lici do provale Turaka govorilo čakavskim narječjem. Dolaskom Turaka do-

šlo je do pomicanja štokavskoga stanovništva s jugoistoka prema sjeverozapadu. Tako se u Liku u 16. i 17. st. doselilo štokavsko stanovništvo iz Bosne, Hercegovine, a možda i zapadne Srbije i zapadne Crne Gore. Štokavsko je stanovništvo dvojako: ikavsko i ijekavsko. Čakavci i štokavci ikavci, tzv. Bunjevci, jesu Hrvati koji su se kasnije doselili, a štokavci (i)jekavci većinom su Srbi. Bunjevačko je stanovništvo u senjskom zaleđu i jugoistočnom dijelu sve do Gračaca.

Spomenut ću samo neke od osobina karakterističnih za ličke govore. Promjena *l* u *o* nije dosljedno provedena u svim riječima, npr. *selce, pepel*, ali *vol* i *vo, sol* i *so, sokol* i *soko*. Ako sonantu *l* prethodi neki samoglasnik (osim *a*), onda se dodaje slog *-ja*, npr. *vidija, uzeja, tresnuja*. Fonem *h* posve se izostavlja, na početku i na kraju riječi, npr. *lad, rast, gra, pra* ili se zamjenjuje glasom *j* ili *v* u sredini riječi, npr. *grijota, muva, ruvo*. Suglasnički skup *hv* pojednostavljen je u *v* ili *f*, npr. *vatati* i *fatati, vala* i *fala*. Fonem *f* zamijenjen je sonantom *v*, npr. *vamilija* umjesto *familija*, *uvanje* umjesto *ufanje*, *Vrane* umjesto *Frane*. U bunjevačkim govorima karakteristični su navesci *-zi, -ka, -kare*, npr. *lipizi, ondika, ondikare*. U govoru štokavskih ijekavaca u Lici provedena je terciarna jotacija, npr. *neđelja, videti, lećeti, išćerati*. Lička je osebujnost brojnost deminutivno-hipokorističnih i augmentativno-pejorativnih osobnih imena, npr. *Petar* → *Péco, Pècota, Péjo, Pèkan, Pèpina, Pèrega, Pèriša, Pètrija, Pètrina, Petrùsilo* itd., što odražava sklonost Ličana humoru i poetičnosti. Odmilice muškoga roda mogu imati u jednini završetak *-o* i *-a*, npr. *Pero* i *Pera*. Augmentativi kojima se nazivaju visoki i snažni ljudi jesu npr. *Stevina*,

Milesina, Danilesa, Manajlesa. Uvećane opće imenice mogu imati pogrdno značenje, npr. *materešina, glavurda, nožurina*. Umanjene vlastite imenice jesu npr. *Stevica, Savica, Franjica, Pilipac*. Uza sve to, u ličkim govorima ima talijanizama, germanizama i pokoji turcizam.

Na kraju knjige nalaze se ilustracije raznih alata, kućanskoga pribora, dijelova obuće i odjeće koje je nacrtao Vladimir Rosandić. Priložena je karta dijalektoških punktova, izvori i literatura s popisom književnih djela objavljenih na ličkoj štokavici i nekoliko rečenica o autoru knjige.

Ričnik je vrijedno lingvističko djelo koje može služiti u nastavi hrvatskoga jezika, đacima za učenje štokavskoga dijalekta – ikavskoga govora, studentima kroatistike, učiteljima i profesorima hrvatskoga jezika, etnologima, geografima, novinarima te užim jezičnim stručnjacima: dijalektolozima, standardolozima, onomastičarima, etimolozima i ostalim ljubiteljima jezika i narječja, zbog bogate povijesne, etnološke, zoološke i botaničke građe.

Martina Kuzmić

Biser iz kajkavske dopreporodne škrinje

(Naputchenye za horvatzki prav chteti y pizhati 1808.)

Naputak za pravilno hrvatski čitati i pisati [Prvi jednojezični hrvatski pravopis], uredio Alojz Jembrih

Hrvatska udruga “Muži zagorskog srca”, Kajkaviana, Zabok, Donja Stubica, 2004., 194 str.

Ugledni kajkavolog i kajkavofil Alojz Jembrih, djelujući ustrajno i s višegodišnjim nesmanjenim žarom na afirmaciji vrijednosti i važnosti hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, za tisak je priredio još jedno široj javnosti nepoznato i nedostupno, a nadasve bitno djelo stare kajkavske jezikoslovne produkcije. Riječ je o *Naputchenyu za horvatzki prav chteti y pizhati*, naputku za pravilno čitanje i pisanje iz 1808. godine, koji Jembrih naziva prvim hrvatskim jednojezičnim pravopisom.

Podijeljena u tri veće cjeline, knjiga obaseže 194 stranice. U prvome je dijelu dan prijepis spomenutoga pravopisnoga priručnika suvremenom latiničnom grafijom te Rječnik uz *Pridavek* (str. 1–72), slijedi pretisak izvornika (str. 73–152), a na kraju je opsežna jezičnopovijesna studija o političkim, kulturnim, jezičnim, izobrazbenim i inim okolnostima u razdoblju u kojem je analizirani pravopis nastao (str. 153–194). Studija, Rječnik uz *Pridavek* i transkripcija Jembrihovo su djelo.

Naputchenye iz 1808. zapravo je treće izdanje *Kratkoga navuka za pravopiszanye horvatzko iz 1779. godine*¹. Drugo je izišlo 1780. godine, neznatno prošireno i s promijenjenim naslovom – *Naputchenye vu horvatzko pravopiszanye*. Novost je trećega izdanja (1808.) u tome što se, za razliku od prethodnih, tekst pravo-

¹ *Kratki navuk za pravopiszanye horvatzko za potrebnost narodnih skol* izišao je u biblioteci *Pretisci* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 2003. godine uz pogovor Nade Vajs i Vesne Zečević.